

DOI: 10.19195/2084-4093.23.1.9

Wit Jędrzejewski

WZSN Start Wrocław
wit.jedrzejewski@gmail.com

Aleksander Stuła

Politechnika Opolska
awfstula@poczta.onet.pl

Olga Komarnicka-Jędrzejewska

Uniwersytet SWPS o/Wrocław
olga.interwencja@gmail.com

Koszykówka na wózkach na przełomie wieków

JEL Classification: Z19, Z20, Z28, Z29

Keywords: Wheelchair basketball, sports rehabilitation, development of Paralympic Sport

Abstract

Wheelchair basketball at the turn of the century

Wheelchair basketball was the first discipline, which was used in the rehabilitation process. Most hospitals and rehabilitation very quickly introduce this discipline. At the beginning was this game mainly for people with spinal cord injury designed.

However, thanks to its attractiveness and modifications has become the most recognizable and most popular discipline of sport for the disabled. Evolution of wheelchair basketball began after popularizing it in the United States and still continues bringing together a huge number of players, coaches and officials. It is the only sports discipline fully professionalised.

Wheelchair basketball players are professionals, and the final tournaments of the Olympic Games, World and European Championships, as well as the finals of the Champions League is watched by crowds of supporters.

An example may be a match during the Paralympic Games in Sydney (2000), where the average number of viewers was 17.5 thousand. Currently, the European Wheelchair basketball Federation brings together more than 80 countries and this number is constantly growing.

The article shows the dynamic growth of interest in wheelchair basketball last years. The development of this sport in Poland and abroad is growing, as well as a number of interested her disabled

The authors analyzed the collected material in the form Polish and foreign literature.

Wprowadzenie

Pierwszą dyscypliną, którą wykorzystano do celów rehabilitacyjnych, była koszykówka na wózkach. Obecnie autorzy spierają się, aby ustalić konkretną datę powstania tej dyscypliny. Niektórzy uznają rok 1945, a inni 1946 (Labanowich 1987, 1995). Wprowadzono ją równolegle w szpitalach w Kalifornii (Birmingham) i Nowej Anglii, a organizatorem była Paralyzed Veterans of America (PVA) (Owen 1981). Oba szpitale rozpoczęły program usprawniania w tym samym czasie i oba przypisują sobie zasługi pionierskie. Bardzo szybko programy rehabilitacyjne z umieszczoną w nich koszykówką na wózkach nabrały uznania. Następnie sukcesywnie wprowadzano ją do innych szpitali. Uczestnikami tego programu byli ludzie poruszający się na wózku — głównie weterani wojskowi.

W Europie po II wojnie światowej osoby niepełnosprawne grały w inną, podobną grę. Nosiła ona nazwę netball. Wprowadzona została do zajęć rehabilitacyjnych w 1948 roku. Różnice między nią a koszykówką na wózkach były znaczne. Przede wszystkim boisko, na którym prowadzone grę, miało mniejsze wymiary, a kosze zawieszane były niżej. Propagatorem i twórcą tej dyscypliny był sir Ludwig Guttmann — twórca i dyrektor Krajowego Centrum Urazów Rdzenia Kręgowego w Stoke Mandeville w Wielkiej Brytanii (National Spinal Injuries Centre Stoke Mandeville) (Guttmann, 1976). Do rozwoju koszykówki na wózkach w Europie przyczyniła się wizyta czołowego zespołu ze Stanów Zjednoczonych — Pan American Jets w 1955 roku. Drużyna ta uczestniczyła w zawodach sportowych w Stoke Mandeville (International Stoke Mandeville Games), prezentując nie tylko nowe modele wózków, lecz także specyfikę gry w koszykówkę na wózkach (Molik, Kosmol 2002).

Drugim europejskim krajem, w którym tuż po wojnie swój rozkwit miała koszykówka na wózkach, była Francja. Dzięki Alaine Bossionowi i Michelowi Boubee, kinezyterapeutom z Centrum Rehabilitacji Ruchowej w Fontainebleau koszykówkę na wózkach wprowadzono do programu zajęć rehabilitacyjnych. Zaproponowana przez obu kinezyterapeutów gra odbywała się na typowym boisku do koszykówki, z koszami umieszczonymi na tradycyjnej wysokości, podobnie jak w koszykówce rozgrywanej na stojąco (Rawicz-Mańkowski, 1996).

Gwałtowne zainteresowanie, rozwój i propagowanie koszykówki na wózkach spowodowały to, że w roku 1970 w Brugges miały miejsce pierwsze Mistrzostwa Europy w Koszykówce na Wózkach (ME). Złoty medal zdobyli Belgowie. W 1973 roku, za sprawą ówczesnego sekretarza generalnego IPC — André Raesa — zorganizowano pierwsze oficjalne Mistrzostwa Świata w Koszykówce na Wózkach (Gold Cup) w Brugges. Zwycięzcą okazała się drużyna z Wielkiej Brytanii. W 2002 roku rozegrano już po raz X turniej mistrzowski o tytuł mistrza świata w koszykówce na wózkach, w których prawo gry zdobyło 12 najlepszych zespołów z wszystkich kontynentów (www.goldcup2002.com).

Obecnie drużyny o prawo gry w mistrzostwach walczą w eliminacjach kontynentalnych. W 1976 roku rozpoczęły się rozgrywki o klubowy Puchar Europy. Pierwszym zwycięzcą został zespół ISA Amsterdam.

Igrzyska paraolimpijskie odbywają się bezpośrednio po igrzyskach olimpijskich na tych samych obiektach od czasów igrzysk olimpijskich w Seulu w 1988 r. Dzięki takim zabiegom zainteresowanie sportem paraolimpijskim stale rośnie. Podczas igrzysk paraolimpijskich w Sydney (2000) średnia liczba widzów podczas meczów koszykówki na wózkach wyniosła 17,5 tysiąca i było to znacznie więcej w porównaniu z niektórymi dyscyplinami podczas igrzysk olimpijskich. Do Międzynarodowej Federacji Koszykówki na Wózkach (IWBF) należy obecnie ponad 80 krajów, zrzeszających ponad 25 tys. zawodników. Dane te potwierdzają dużą popularność koszykówki na wózkach w ramach sportu paraolimpijskiego (Molik, 2003).

1. Teoretyczne aspekty badań

Wielu autorów tematów z zakresu sportu osób niepełnosprawnych podejmowało kwestię koszykówki na wózkach (Vanlandewijck 2004; Coutts 1992; Hutzler 1993). Dostępna wiedza jest sprzed dziesięć lat. Obecnie autorzy skupiają się głównie na opisie systemów treningowych, systemów taktycznych oraz sposobach wplecenia ćwiczeń z koszykówki w systemy rehabilitacyjne.

2. Cel artykułu

Celem artykułu jest przedstawienie rozwoju koszykówki na wózkach w ciągu ponad siedemdziesięciu lat w różnych jej aspektach.

4. Metodologia badań

Metodą badań stanowiła analiza dokumentów w zakresie piśmiennictwa krajowego i zagranicznego oraz danych internetowych. Na podstawie przeglądu zebranego materiału wybrano informacje dotyczące ewolucji koszykówki na wózkach na Świecie. Przedstawione informacje pokazują rozwój tej dyscypliny w ciągu lat. Wiedza własna autorów wspomagała weryfikację zebranych faktów.

4. Analiza wyników badań

Obecnie w igrzyskach paraolimpijskich bierze udział po dwanaście najlepszych drużyn (kobiet i mężczyzn), reprezentujących wszystkie cztery strefy IWBF (Europę, Oceanię i Azję, Amerykę Północną i Południową oraz Afrykę i Arabię). We-

dług tych samych zasad organizowane są, co cztery lata mistrzostwa świata (tzw. Gold Cup World Championship). Drużyny występujące w finałach obu imprez wyłaniane są w drodze kontynentalnych turniejów eliminacyjnych.

Mistrzostwa kontynentalne (*zonal championship*) rozgrywane są z reguły co dwa lata. Do turnieju finałowego mistrzostw Europy awansuje 12 z 33 wszystkich europejskich drużyn narodowych. Następnie dziewięć najlepszych zespołów mistrzostw awansuje bezpośrednio do kolejnych mistrzostw. Natomiast drużyny z trzech ostatnich miejsc walczą w turniejach eliminacyjnych, którymi są zwykle tzw. mistrzostwa Europy grupy B. Pięć najlepszych drużyn mistrzostw Europy, poprzedzających igrzyska paraolimpijskie, otrzymuje kwalifikację olimpijską. Podobnie pięć najlepszych drużyn, poprzedzających mistrzostwa świata, uzyskuje możliwość gry w turnieju Gold Cup.

Olbrzymia konkurencja i chęć wzięcia udziału w najbardziej prestiżowych zawodach zmusza zawodników i trenerów do nieustannej pracy, co skutkuje podniesieniem poziomu sportowców, uatrakcyjniając zawody sportowe.

Poza turniejami narodowymi o randze mistrzowskiej, od wielu lat w Europie corocznie organizowane są rozgrywki pucharowe najlepszych drużyn o tzw. Puchar Europy (European Club Champions). W rozgrywkach tych biorą udział najlepsze drużyny klubowe starego kontynentu. W 2012 roku zawody te zostały rozegrane po raz 37. Turniej pucharowy niższej rangi czołowych drużyn europejskich to Andre Vergauwen Cup. W 2012 roku rozgrywana była 25. edycja tego turnieju. Trzecim co do rangi jest turniej Willi Brinkmann Cup — turniej zespołów klubowych (Strohkendl 1996).

Inaczej wygląda rozwój koszykówki kobiet na wózkach. W początkowym okresie istnienia tej dyscypliny kobiety brały udział w zawodach, grając w drużynach męskich. Obecnie zespołów kobiecych (zarówno narodowych, jak i klubowych) jest wciąż zbyt mało. W 1968 roku podczas IP w Tel Awiwie drużyny kobiece rywalizowały po raz pierwszy. Dlatego też obecnie, nawet w drużynach profesjonalnych, kobiety biorą udział w rozgrywkach razem z mężczyznami.

Innowacje konstrukcyjne wózków uatrakcyjniły tę dyscyplinę i korzystnie wpłynęły na zwiększenie poziomu sportowego zawodów (Molik, Kosmol 2002). Należy zaznaczyć, że waga wózków wykorzystywanych w Europie tuż po II wojnie światowej dochodziła do 50 kg, w latach 80. waga wózków nie przekracza 15 kg, a obecnie ok. 10 kg. Warto także dodać, że drużyny rozgrywały wszystkie spotkania poza finałem na boisku ziemnym, co sprawiało dodatkową trudność.

Obecnie każdy wózek musi zostać dopuszczony do rozgrywek, a jego wymiary nie mogą przekraczać określonych przepisów. Kształt wózków również ewoluował, po to by spełniać możliwie najlepiej swoje zadanie i jak najbardziej wspomóc grę zawodników.

Zawodnicy wspomagają się także i w tym sporcie. Ogromne pieniądze jak na sport powodują, że niektórzy zawodnicy stosują różnego rodzaju doping wydolnościowy. Jednak to nie wszystko, ponieważ niepełnosprawność i poruszanie

się na wózku ułatwia manewrowanie w sferze „naginania” przepisów, aby ułatwić rozgrywkę. Mianowicie zaobserwowano pewną prawidłowość: zawodnicy sklasyfikowani za niskopunktowych wspomagają się w trakcie klasyfikacji, udając słabszych, niż rzeczywiście są. Robią to po to, aby ze swoją dobrą funkcjonalnością uzyskać najmniejszą możliwą punktację klasyfikacyjną i być bardziej wartościowym graczem zespołu. Zawodnicy wysokopunktowi wspomagają się pewnymi ułatwieniami w konstrukcji wózka, tylko po to aby zwiększyć swoje możliwości zasięgu czy obszaru gry i blokowania. Ci zawodnicy pomagają sobie elementami konstrukcyjnymi wózka (tapicerka, poduszka do siedzenia, boczki zabezpieczające, koła), aby mieć w trakcie gry większy zasięg.

Zawodnicy od początków koszykówki na wózkach musieli przejść procesy klasyfikacji. Początkowo było to bardzo łatwe, gdyż ta dyscyplina była zarezerwowana głównie dla osób po urazach rdzenia kręgowego. Dopiero kiedy się okazało, że koszykówka jest dynamiczna, zespołowa i bardzo atrakcyjna, a dodatkowo ma wymiar hedonistyczny, zainteresowali się nią inni niepełnosprawni. Przez długi okres ta dyscyplina sportu opierała się próbom wprowadzenia osób z innymi dysfunkcjami, np. po amputacjach w obrębie kończyn dolnych, polio, mózgowym porażeniu dziecięcym i inne. Jednak z biegiem czasu i obserwacji stwierdzono, że większa liczba osób niepełnosprawnych może podnieść poziom rozrywek. Zaobserwowano jeszcze pewną zależność — osoby po urazie rdzenia kręgowego (z osłabionym gorsetem mięśniowym) nie mogą się równać fizycznie z osobami po przebytej amputacji w obrębie kończyn dolnych. Aby osoby bardziej sprawne nie wyparły mniej sprawnych, wprowadzono system klasyfikacji. Najbardziej sprawni otrzymują punktację 4,0 i 4,5, a ci najmniej sprawni 1,0 i 1,5. Dodatkowo wprowadzono górny limit sumy punktów wszystkich zawodników jednej drużyny znajdujących się na boisku. Jest to 14,0 punktów dla rozrywek międzynarodowych i 14,5 punktu dla rozrywek krajowych (Molik, 2003). Coraz częściej osoby pełnosprawne chcą brać czynny udział jako zawodnicy w rozgrywkach koszykówki na wózkach. Niektóre profesjonalne ligi pozwalają na to, np. włoska, czeska czy niemiecka. W Polsce zawodnik musi wykazać deficyt w układzie ruchu, co pozwala mu ubiegać się o statut zawodnika z minimum niepełnosprawności (MD — *minimal disability*). Nie jest istotne miejsce dysfunkcji — musi dotyczyć kończyny lub kończyn dolnych. Dodatkowo musi to być proces nieodwracalny i znacznie ograniczający ruch w danym stawie.

IWBF poświęca wiele uwagi popularyzacji koszykówki na wózkach w mediach. Systematycznie wydawane są czasopisma traktujące o najnowszych wydarzeniach sportowych: „Basketball News” oraz „IWBF European Zone Newsletter”. O wzroście zainteresowania mediów świadczą coraz liczniejsze relacje radiowe i telewizyjne prezentowane szczególnie podczas igrzysk paraolimpijskich.

Do najsilniejszych i najlepiej zorganizowanych lig należy amerykańska NWBA, choć w ostatnim czasie swoją pozycję umacniają ligi europejskie: niemiecka, włoska, hiszpańska, holenderska, francuska. Ligi te można określić mia-

nem zawodowych, gdyż zawodnicy otrzymują wynagrodzenie, a zespoły funkcjonują dzięki pomocy finansowej sponsorów oraz wpływów ze sprzedaży biletów. Aby pozyskać jak najwięcej niepełnosprawnych, w krajach tych istnieje ścisła współpraca zespołów koszykówki z centrami rehabilitacyjnymi oraz szpitalami (Molik, 2003). Należy też nadmienić, że w tych zespołach istnieją, podobnie jak w sporcie osób pełnosprawnych, tzw. okienka transferowe. Każdy profesjonalny zawodnik w trakcie okienka może zmienić klub i kontrakt. Taka sytuacja także wpływa na dużą konkurencję oraz wysoką specjalizację zawodników i trenerów. Względy finansowe determinują tutaj jakość zawodnika czy trenera.

6. Wnioski

Dokonując analizy materiałów oraz zbieranych informacji, przedstawiono fakty z historii koszykówki na wózkach, które wskazują na znaczny rozwój tej dyscypliny w ostatnich latach. Rozwój i popularyzacja dotyczy zarówno sfery organizacji rozgrywek krajowych i międzynarodowych.

Rozwój sztabów szkoleniowych oraz wprowadzanie nowoczesnych metod treningowych, opracowywanie taktyki gry oraz optymalizacja działań w trakcie rozgrywki — takie działania wpływa na rozwój koszykówki na wózkach w kierunku komercyjnym.

W ostatnim czasie obserwuje się znaczny rozwój koszykówki na wózkach na poziomie profesjonalnych i amatorskich klubów sportowych, a wraz z tym zainteresowanie przez szeroką rzeszę kibiców, a co za tym idzie, także sponsorów. Taka sytuacja dodatkowo wpływa na korzystanie z dopingu nie tylko farmakologicznego, ale i mechanicznego, który umożliwia osiągnąć większy zasięg w pozycji siedzącej.

Obserwuje się rozwój ćwiczeń z koszykówki na wózkach, które połączone są z procesem rehabilitacji.

Bibliografia

- Coutts K.D. (1992), *Dynamics of wheelchair basketball*, „Medicine and Science in Sport and Exercise”, nr 24 (2), s. 231–234.
- Gutmann L. (1976), *Textbook of Sport for the Disabled*, Aylesbury.
- Hutzler Y. (1993), *Physical performance of elite wheelchair basketball players in armcranking ergometry and in selected wheeling tasks*, „Stoke Mandeville. Spinal Cord”, nr 31, s. 255–261.
- Labanowich S. (1987), *The physically disabled in sports*, „Sport'n Spokes” 6, nr 12, s. 33–42.
- Labanowich S. (1995), *A Brief History of the National Wheelchair Basketball Association*, cz. 1. *The first 25 Years, 1948 to 1953*, „Palestra” 3, nr 4, s. 14–15, 38–40, 54.
- Molik B. (2003), *Obiektywne kryteria klasyfikacji niepełnosprawnych sportowców w koszykówce na wózkach*, Warszawa.

- Molik B., Kosmol A. (2002), *Rozwój technologiczny wózków inwalidzkich wykorzystywanych w koszykówce na wózkach i rugby na wózkach*, „Medycyna Sportowa” 18, nr 4, s. 149–153.
- Owen E. (1981), *Playing and Coaching Wheelchair Basketball*, Illinois.
- Rawicz-Mańkowski G. (1996), *Ocena możliwości uczestnictwa osób z dysfunkcjami narządów ruchu w sporcie niepełnosprawnych*, Warszawa.
- Strohkendl H. (1996), *The 50th Anniversary of Wheelchair Basketball*, Munster-New York. Waxmann, IWBF.
- Vanlandewijck Y., Evaggelinou C. (2004), *The relationship between functional potential and field performance in elite female wheelchair basketball players*, „Journal of Sport Science” 22.